

**ПОШУК МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ:
СТАТТІ СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ**

Олешко Ю.Л., маг.

**ТЕКСТОТВІРНА РОЛЬ ЕВІДЕНЦІЙНОСТІ
У ПРОПОВІДНИЦЬКОМУ Й ПОЛЕМІЧНОМУ ДИСКУРСІ
(НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ І. ГАЛЯТОВСЬКОГО)**

Статтю присвячено порівняльному аналізу полемічного і проповідницького текстів із погляду текстотвірної ролі евіденційності.

Ключові слова: проповідь, полеміка, евіденційність, текстотвірна роль, І. Галятовський.

The paper is devoted to the comparative analysis of the polemic and homiletic texts in terms of text-forming role of evidentiality.

Keywords: homiletics, polemics, evidentiality, text-forming role, I. Haliatovsky.

Статья посвящена сравнительному анализу полемического и проповеднического текстов с точки зрения текстообразующей роли эвиденциальности.

Ключевые слова: проповедь, полемика, эвиденциальность, текстообразующая роль, И. Галятовский.

Іоанікій Галятовський відомий читачеві і досліднику, перш за все, як проповідник, автор збірки проповідей "Ключь разумѣнѣ" і гомілетичного трактату "Наука албо спосѡ(б) зложє(н)я казаннѣ", натомість полемічні праці автора залишалися осторонь уваги. Матеріалом для цього дослідження було обрано оригінальні тексти – "Ключь разумѣнѣ" (1659) і "Месяца правдивый" (1669), які репрезентують різні дискурси: проповідницький і полемічний. Створені з інтервалом у десять років, належні до різних жанрів, обидва тексти прямо чи опосередковано відбивають суб'єктивно-оцінкове ставлення автора до дійсності. Одним зі способів вивчення такого відношення є звернення до модусних категорій, які належать до

комунікативного рівня, характеризують і реалізують безпосередньо механізми і прийоми мовленнєвої діяльності, служать процесу спілкування і розуміння. Статтю присвячено розгляду категорії евіденційності у староукраїнській мові другої половини XVII ст., що, безперечно, відображає новизну дослідження. Його метою є порівняння евіденційних смислів у "Ключі розуміння" та "Месії правдивому", зосереджуючи увагу на другому тексті, оскільки першому присвячено ряд попередніх наших досліджень [3].

Нагадаємо, що поняття евіденційності (evidential) вперше було введено Р.О. Якобсоном [5]. Категорія евіденційності має вихідне значення вказівки на джерело інформації: мовець був очевидцем описуваного, зробив висновок про описуване з певних свідчень, отримав інформацію за допомогою іншого джерела. Також можуть додаватися значення верифікованості і валідності інформації [1]. З огляду на те, чи джерелом знань є сам мовець, чи він вважає інформацію "чужою", вирізняють пряму евіденційність і непряму евіденційність (переповідність), вияви яких залежать від дискурсу.

"Ключь разумѣнѣа" є збіркою проповідей на господні та богородичні свята, з передмовою та долученим наприкінці трактатом "Наука албо спосѡ(б) зложє(н)я казання", який містить практичні поради щодо складання проповідей. Тут автор регламентує побудову проповіді і наголошує на прийомах, які сприяють її увиразненню. За І. Галятовським, казання складається з екзордіуму (вступу), нарації (основної частини) і конклюдії (висновкової частини). Функціонування евіденційних маркерів у різних частинах проповіді не є однаковим. Кожне казання починається епіграфом – цитатою з сакрального тексту, яка корелюється з назвою проповіді та є її лейтмотивом. Наприклад, "Казанє на сошествіє с(т): Дѣа" починається цитатою: "Дѣъ Г(с)днь исполни вселенную<.>" (Гал. Ключ, 114б). Тут автор чітко дотримується біблійного тексту, цитуючи церковнослов'янською. Вступна частина передбачає залучення певного уривку зі Святого Письма, який служить зав'язкою в композиції проповіді та об'єктом тлумачення й інтерпретації проповідника. Саме цитата у вступній частині є стрижнем

проповіді. Так, текст казання має універсальний каркас: "чуже" висловлювання, його тлумачення, своя думка, її підтвердження покликанням на авторитетне джерело, продовження цієї цитати власною тезою, після якої – для емоційної образності – приклад із неканонічної літератури, проповідницьке тлумачення і завершення проповіді висновком із Біблії та молитвою: "Вѣщаль негдысь Бѣ<,> послати людемъ Дѣа стѣмъ<,> мовачи презъ) пр(о)рка Ісаію<:> Наложу Дѣм(и) на племѣ твоє<:>" (переповідність, квотатив); "Выполниласѣ таѣ обѣтница Бзскаѣ<,> бо не по едно кротъ посылалъ Бѣм на свѣтъ Дѣа стѣмъ<:>" (тлумачення); "мови(т) стѣй Іванъ Бѣословъ въ Апокалији<:> Взойдоша на нѣо на облацехъ" (квотатив); "длѣ того<,>...жебы смо и мы пре(з) той оболочъ могли вѣступити до нѣа" (інтерпретація, імпліцитна пряма евіденційність); "въ оболочу родѣт(ъ)сѣ Блискавицы<,> Грѣмы и Перуны<:>" (переповідність); "Блискавицами и грѣмами называют(ъ)сѣ оучители црковны..." (інференційність, імпліцитна пряма евіденційність); "можемо з(ъ) Ап(с)ло(м) Павло(м) мовити<:> Посла Бѣм Дѣа Сѣна своегѣм вѣ) ср(д)ца нѣа вопіюца<,> Авва В(т)цѣ<:> Аминь<:>" (експліцитна пряма евіденційність, квотатив), (Гал. Ключ, 122). Отже, у проповідях функціонування евіденційних маркерів пов'язано зі структурою тексту; переважає непряма евіденційність (квотатив і репортив), що зумовлено інтенційними настановами мовця.

Полемічний трактат "Месія правдивий" має антиіудейське спрямування, він побудований у формі діалогу єврея і християнина. Аналогічним твором, до якого, до речі, І. Галятовський часто звертається у "Месії", є "Rozmowa theologa katolickiego z rabinem żydovskim" (1645) польського теолога Марка Корони. Метою обох трактатів є навернення єврея до належного розуміння християнської релігії [4, с. 14]. У передмові автор зазначає: "Побудили мене до тоєи праці Самуиль Рабинъ жидо(в)скій и Михайль жидъ ѡкрещенный ... до Ісаака Рабина ... листы написали<:>" (Гал. Мес., 4Б). Також І. Галятовський у передмові окреслює коло літератури, до якої він звертається у "Месії правдивому". Примітно, що зі зміною дискурсивної ситуації (порівняно з проповідництвом)

змінюються джерела для цитування. У тексті продовжують функціонувати цитатії з канонічної літератури та нетрадиційні (античні) джерела (наприклад, "Віщування Сивілл") [2, с. 8]. Окрім того, полеміст використовує тут уривки з текстів, що належать переважно латино- і польськокомовним теологам-попередникам і сучасникам (Григорій Архієпископ, Лео Папа Римський, Ієроним Август, Іоан Людовік, Нікола де Ліра). Опозиція, актуальна для "Ключа розуміння", "православ'я – католицизм", тепер зміщується в іудейський контекст, тому католицькі автори потрапляють на ту сторону, що й православні; опозицію створюють християнин і єврей. Саме протиставлення мовців пояснює більшу кількість виявів прямої засвідченості, ніж у проповідницькому дискурсі. Мовець не лише наголошує на "своїх" словах, але також явно протиставляє їх словам співрозмовника. Такий спосіб викладення думок подекуди досягає сатирично-глузливого тону, з метою висвітлення позицій опонента як хибних, не гідних уваги: "Вижу я же тобѣ сѣмдеса(т) седми(ц) голову завернули<.>" (Гал. Мес., 54); "На тоє хитрое софизма тобѣ я ѡ(т)казую<,> же всѧ Тр(о)їца Пренайстѣйшаѧ маєть посреѣдника Хѧ<.>" (Гал. Мес., 287). Як і в проповіді, міцним фундаментом для побудови аргументації є ім'я авторитетної особи / джерела, що ототожнюється із беззаперечною істиною. Однак тут, на відміну від проповіді, таке покликання подано опосередковано, тобто поруч із переповідністю функціонує пряма засвідченість. "Длѧ того Црковъ стую (ведлугъ Писма Стѣ<:>) домоѣ Бжїимъ называючи<,> мовлю<:> Ревность дому твоего снѣст ма<.>" (Гал. Мес., 3). Це зумовлено зміною ролі мовця. Беззаперечно, він не був безликим у проповіді, але він промовляв поліфонійним монологом. У полеміці беруть участь двоє, тому для кожного важливо наголошувати на своїй позиції (як результат, серед засобів вираження збільшується кількість особових займенників і дієслів).

Мовці часто вдаються до вивідності: переповідаючи та інтерпретуючи висловлювання опонента, формують висновок на свою користь: "Если речешъ же тоє з(ь)ѣдночен(ь)е<,> ... всѣтры персоны взѧли на себе члвче(н)ство<.>" (Гал. Мес., 98Б). У

деяких випадках діалог дійсних мовців – християнина й іудея – перетворюється на діалог переказуваних / цитованих ними авторів: "Хрґтіанинь<, > Вь Зверцадлѣ Короны По(л)ской<, > вь Артыкулѣ вї<.> написано<, > же в(ь) Краковѣ злодѣи сребро столовое покрали<.> Жидь<, > Немогу ѿ тымъ прикладомъ и доводомъ ѡ(т) тебе<, > показанымъ вѣрити<, > бо в(ь) тыхъ прикладахъ мовилесь<, > же наши жиды ѡ(т) хрґ(с)тіань вашихъ добра ихъ выдирають<, >... а мы тѡгѡ не чинимѡ<, > слушаючи Приказанѣ Бжґеѡ<:> Не пожелай дому ближнѣгѡ твоегѡ<, > и про(ч)<.>" (Гал. Мес., 396).

У "Ключі розуміння" цитати зі Святого Письма подавалися церковнослов'янською мовою, після чого – їхній переклад староукраїнською. Для "Месії правдивого" характернішими є цитати латиною, транслітеровані і графічно виділені меншим шрифтом, перекладені або не дослівно пояснені староукраїнською: "Жидь<, > пытаю тебе хрґтіанине<, > чи тоє з(ь)єдночен(ь)є єсть<:> Кавзати адь кавза(м)<?> винителной речы до вины<?> Чи єст(ь) Кавзати постериѡрысь адь кавзату(м) приус<?> винителной речи послѣ(д)ней<, > до винителной речи першой<?>" (Гал. Мес., 98Б); "Там(ь) же нижше написано<:> оут(ь) гикъ гомо<, > асумеретурь а фѣлѣо Деи<, > иллѣкве гипостатице оуниретурь<, > жебы той члвкъ<, > взѣтый былъ ѡ(т) Сна Бжґого<, > и з ни(м) ѡсобисте был з(ь)єдночоный<.>" (Гал. Мес., 112). Для надання аргументації ваги мовець зауважує на писемному слові (*написано*), зафіксованому, отже, надійному.

Зауважимо, що латиномовні цитатії є несподіваним явищем, однак мовець вдається до них через зрозумілі причини. По-перше, демонструє знання першоджерела, первинного тексту без додаткових нашарувань, по-друге, наводячи аргументи чужою мовою, диспутант доводить універсальність своїх тез, а отже, їхню істинність. Примітно, що переклад староукраїнською може бути подано після всього висловлювання: "...але тежъ можєт(ь)сѣ мовити<:> Гомо єґґистєнь<, > конь субси(с)тєнь<, > члѣкъ бытно(ст) маючій<, > але не ѡсобісты(и)<.>" (Гал. Мес., 112); може бути пофразовим:

"Може(т) Бгъ самъ тыи приметы задержати<,> бо цю колвек Кавза пріма<,> причина перша<,> фаци(т) чини(т)<,> кум(ъ) кавзис(ъ) секундис(ъ)<,> з(ъ) причинами другими<,> тоє и сама оучинити можетъ<.>" (Гал. Мес., 229); може взагалі не бути: "Така тутъ єсть mezi натурою члвчою<,> и ѡсобою Бзскою<,> релацио и депенденціа<,> яка є(ст) mezi Бгомъ и створєнем(ъ)<.>" (Гал. Мес., 98). У цьому випадку "чужі слова", які, очевидно, мовець переповідає, не марковано, проте вони є відчутними варваризмами для реципієнта.

Примітно, що заприявлені вияви категорії засвідченості переважно виражені теперішнім історичним, але не минулим часом. Таке вживання є усвідомленим, оскільки сприяє актуалізації переповіданого / цитованого: "ѡ чим(ъ) свѣдчи(т) Бароніушь" (Гал. Мес., 185); "дово(д) маємо зъ щ(т)<.> Флавѣана<,> который та(к) мови(т)" (Гал. Мес., 95).

Таким чином, функціонування евіденційних маркерів у проповіді корелюється з її структурою; переважання непрямості засвідченості зумовлено жанром і метою тексту; цитовані джерела охоплюють канонічну літературу і нетрадиційну (наукову: історичну, географічну, біологічну). У полемічному тексті вияв прямої та непрямості евіденційності є врівноваженим, що пояснюється необхідністю протиставлення своїх тез (істинних) тезам опонента (хибним) і наведення аргументації із авторитетних джерел. До них належить Святе Письмо і праці західноєвропейських теологів, цитування яких подано мовою оригіналу.

1. Aikhenvald A.Y. Evidentiality in grammar / A.Y. Aikhenvald [Electronic resource]. – Access mode : http://www.aikhenvaldlinguistics.com/images/pdfs/publications/Evidentials_publishedELL2.pdf 2. Борисенко К.Г. Явище синкретизму поезії та прози в українській літературі барокової доби : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.01.01 / Борисенко Катерина Григорівна ; Харківський державний педагогічний університеті імені Г.С. Сковороди. – Харків, 2003. – 17 с. 3. Олешко Ю.Л. Функціональна перспектива евіденційних маркерів у проповідницькому дискурсі І. Галятовського / Ю.Л. Олешко // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика : Зб. наук. праць. – Вип. 25. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2012. –